

Katri Rauanjoki

Leira eli legenda naisesta, joka halusi tulla loheksi

Elipä kerran, aikoja aikoja sitten vapaan joen varrella vapaa nuori nainen. Hänen isänsä oli viljellyt maata joen rannalla koko ikänsä, samoin oli hänen isänsä isä. Isän isän isä oli viljellyt maata, metsästänyt ja kalastanut, niin kuin oli myös hänen isänsä, joka oli tullut joen rannalle jostain idästä päin. Kukaan ei enää muistanut tarkalleen, mistä.

Nuoren naisen nimi oli Leira. Hänen hiuksensa olivat pitkät ja tomuisen ruskeat, hänen kasvonsa vasta pudottaneet lapsenpyöreytensä ja hänen jalkansa olivat vahvat, niin kuin näillä soilla ja heinäniityillä kulkemiseen oli tarpeen. Leira muistutti paljon äitiään, joka oli hyvä soutaja ja hillastaja. Leiralla oli viisi isoveljeä: hän oli sisarusarjan nuorin ja ainoa tytär. Äidilleen Leira oli apu ja ilo, niin suuressa määrin silmäterä kuin tyttölapsi saattoi olla.

Kerran Leira kulki joen rantaa ja tarkasteli elon kasvua niituilla, niin kuin äiti oli häntä pyytänyt. Oli kaunis keskikesän ilta ja heinä oli ehtinyt jo pohkeisiin saakka kutittelemaan. Leira kulki huolettomana ja lauloi itsekseen: ”Kesä se tulee köyhällekki ja aurinko armossa paistaa. Syksy taas saapuu nätillekki ja trenki voi työstään laistaa...” Laulun kuuli ison talon iso isäntä, Teivo, joka oli salaa kokemassa muiden verkkoja.

Teivo näki Leiran kevyen askeleen ja kuuli nuoren naisen heleän äänen. Ne vetivät häntä puoleensa oudosti. Hänen maillaan eivät naiset kävelleet pystypäin eivätkä laulaneet kuin raskaita virsiä papin käskystä. Teivo laski veneensä maihin heinikon suojassa ja hyppäsi ääneti rantakiville. Sieltä hänen oli helppo hiipiä Leiran taakse ja napata kiinni palmikosta.

- Kuka täällä leikki lintusta?
- Ai! Päästä irti niskastani, mokoma sammakko! Leira säikähti ja kiskaisi lettinsä itselleen.

Teivolle ei nimittely kuitenkaan sopinut:

- Vai sammakoksi sanot minua, ison talon isäntää. Oletpa äkäinen ja soma.
- Aivan sama minulle, kuka olet. Pidä kätesi irti minusta.
- Minullehan ei ämmät määrää eikä mittaa sano! Anna suuta tai otan väkisin!

Leira käänsi päänsä pois vanhan miehen piipulta haisevasta suusta ja sylkäisi maahan. Mutta silloin nousi silmitön kiukku Teivon päässä ja raivon myötä laskeutui voima hänen käsiinsä! Hän oli vanhaksi mieheksi vahva ja viha vielä auttoi häntä tässä pirun työssä.

Teivo iski kämmenellään veret Leiran suusta ja paiskasi tämän kiroten maahan. Kohta oli kevyt kesäheinä taittunut ja maa mullalla naisen naaman alla. Ja hetken päästä näytti kenttä kuin olisivat siinä piehtaroineet hevoset tai koirat iloansa. Mutta ilo oli siitä kaukana.

Leira istui rantakivellä ja pesi verisiä jalkojaan, kun äiti hänet siitä löysi.

- Leira, pikku lintuseni. Mikä sinun on?

Mutta Leira ei vastannut. Hänen silmänsä olivat itkuttomat ja kovat kuin pikkukivet matalikossa. Kun äiti yritti häntä koskea, värähti tyttö ja vetäytyi pois. Siitä äiti arvasi, mitä oli tapahtunut.

- Älä kannu huolta. Jospa Teivo ottaa sinut vaimoksensa, kun vanha seuraavaan synnytykseen kuolee. Sitten sinulle tulevat hyvät olot.

Leira ei vastannut. Seuraavana yönä hän yritti hukuttautua koskeen. Vain aamulintujen äänekäs huutokuoro paljasti hänen epätoivoisen paikkansa ja äiti ehti apuun juuri, kun tytön pää oli painumassa pinnan alle viimeistä kertaa.

- Leira, oma rakas! Älä mene koskeen! Kyllä joku muukin mies sinut saattaa huolia.

Leira ei vastannut äidilleen. Seuraavana yönä hän hiipi koskelle ennen aamuisia lintuja. Mutta nyt oli äiti sitonut pieniä tiukuja rannan pensaisiin ja ne hätistivät hänet apuun ennen kuin Leira ehti vajoamaan aaltoihin.

- Piikatyttyöseni! Kyllä isä sinusta huolen pitää ja työtä antaa.

Leira ei vielääkään vastannut. Seuraavana yönä hän hiipi ennen lintuja kosken alle, jossa ei ollut pensaita rannalla. Jos ei äiti olisi ollut huolesta valveuninen, ei hän olisi ehtinyt taas paikalle juuri parahiksi vetämään tytön pois vedestä.

Siinä he makasivat kylmässä rantavedessä sylikkäin ja repivät ilmaa keuhkoihinsa. Äiti itki ja silitti Leiran takkuista tukkaa.

- Pikkuiseni, mitä sinä haluat?

Silloin Leira vastasi:

- Minä haluan olla lohi. Haluan pois näiltä ihmisten julmilta mailta. Haluan unohtaa kaiken, mitä ihminen tuntee ja miten ihmisenä ollaan.

Äiti säikähti. Hän tunsi tyttärensä ja tiesi, että mikään ei kääntäisi tämän päätä. Tytär menisi koskeen – joko ihmisenä tai kalana. Joka tapauksessa maanpäällisiltä Leira oli mennyt.

- Jos minä autan sinua... Jos minä haen sinulle yrtit ja sanat. Niin lupaatko palata tähän jokeen, että näen sinut edes lohena syksyllä? Äiti kuiskasi Leiran takkuihin hiuksiin ja tytär nyökkäsi. Vasta sen jälkeen hän hengähti ja makasi hetken voimattomana äitinsä sylissä.

Seuraavina viikkoina Leira istui mökissä ja tuijotti seinän hirttä. Se yli käveli joka aamu muurahainen ylhäältä alas ja illasta alhaalta ylös. Joka ilta äiti tuli supattamaan Leiran korvaan, että hän on löytänyt uuden yrtin, että tietää nyt jokivarren noidan, jolta saadaan sanat, että ei mene enää kauan, kun kaikki on valmista. Ja joka päivä Leiran isä väisti pellolla Teivon tuikean katseen ja sanat. Ei ollut tytär vielääkään naimakuntoinen.

Kun kesä kääntyi syksyksi ja ensimmäiset koivun lehdet nappasivat auringon kultaisen värin itseensä, tuli äiti eräänä iltana Leiran luo.

- Pihalla oottaa noidan hevonen. Se vie sinut minne pitää.

Sanaakaan sanomatta Leira nousi vuoteeltaan, otti äitinsä ryppyisestä kädestä yrttipussin ja hopeisen rahan. Sanaakaan sanomatta halasi emo tyttärtään, jonka tiesi näkevänsä nyt viimeistä kertaa ihmisen puvussa. Taakseen katsomatta Leira nousi hevosen selkään ja otti hellästi sen harjasta kiinni. Hevonen lähti liikkeelle, asteli hitaasti ja kauniisti kuin olisi vienyt vainajaa selässään. Se löysi etsimättä tiensä emäntänsä luokse.

Jokinoita seisoi kosken yläpuolella ja näytti pienen nuotionsa loimussa haukan terävältä ryppyisine poskineen ja terävine nokkineen. Noita otti Leiralta tämän varovasti ojentamat tavarat ja nuuhkasi pussia tyytyväisenä. Hän otti nuotiolta pannun ja sekoitti itsekseen mutisten kuksassa kourallisen yrtejä ja kuumaa vettä. Hän nyökkäsi vaativasti ja Leira joi juoman.

- Ota tämä pala kalan nahkaa ja syö se. Mutta ensin kahlaa jokeen ja käännä selkäsi kylään päin. Nahka on lohesta naiseksi tulleen nahka ja sen avulla voit muuttua kalaksi ja elää kalana muiden joukossa. Noita viittoi Leiraa kohti jokea ja tämä kahlasi tärysten, mutta päättäväisesti kylmään veteen. Juuri kun Leira oli syömäisillään kalannahan, noita jatkoi:

- Mutta yksi asia sinun pitää muistaa: et saa koskaan kaivata mitään tästä elämästä.

Leira nyökkäsi, käänsi selän kylään päin ja nielaisi ensimmäisen kuivatun kalan nahan palasen, joka ratisi hampaissa.

Heti hän tunsi, kuinka kaulaa kuristava ahdistus katosi ja tilalle hiipi tyyni tyhjiys. Aivan kuin ihmisen veri olisi Leirasta vuotanut pois ja tilalle olisi valunut viileä kalan veri. Leira haukkasi toisen kerran ja nyt hävisi kylmän tunne hänen joessa seisovista jaloistaan. Ne tuntuivat aistivan veden liikkeet helposti ja tarkasti kuin ihmisen silmät olisivat veden nähneet.

Kun Leira nielaisi viimeisen kalan nahkaa, noita hänen takanaan huusi jotain ihmisten kielellä, mutta Leira ei enää sitä ymmärtänyt. Hänen ihoonsa olivat kasvaneet hopeisen läpikuulaat suomut ja hänen kaulaansa koristi kidusten punaisena sykkivä rivi. Leira loiskahti kaarella veteen ja kiemurteli hetken paikallaan joen veden voimasta. Mutta koska hän oli nyt eläin, eikä eläimelle ole merkitystä menneellä eikä tulevalla, hän ei miettinyt muuttumistaan. Sen sijaan hän huomasi kosken niskassa rauhallisen poukaman, jossa ison kiven takana virta heilutteli hiljaa vesiheinää. Sinne Leira ui lepäämään.

Seuraavina viikkoina lohi, joka oli aiemmin ollut nainen, ui virran mukaisesti kohti merta. Sen ainoa ajatus oli päästä mereen, suureen ja aukeaan veteen. Siellä kukaan ei käskyttäisi ja kieltäisi, siellä jokainen asukas eli omien vaistojensa ja voimiensa varassa.

Lohen ihmetykseksi se ei tavannut montakaan samanlaista kulkiessaan jokea alaspäin. Mutta sitä päin, virran voimaa vastaan tapellen ja vesiheinän riekaleet evistään sitkeästi puistellen tuli satoja muita kiiltäväkylkisiä kaloja. Lohi muisti, että syksyllä oli nousuaika, että kalat palasivat kutemaan kotijokiinsa. Niin lohi itsekin tulisi takaisin, kun se aika seuraavan kerran olisi. Mutta nyt se ei halunnut lisääntyä vaan sen mieli janosi vapautta.

Ja vapaana se loiskahteli alas pieniä koskia, säästeli suurissa voimiaan ja antoi veden viedä itseään minne se tahtoi viedä. Vapaana se väisti kylien liepeille heitetyt siimat, nuotat ja verkot. Jos se olisi osannut puhua, se olisi huutanut toisille kaloille varoitusta niistä. Lohi muisti, kuinka ihmiset nostivat innoissaan äärimmilleen täynnä olevia verkkoja ja jättivät kalat kuivalle maalle kitumaan tai paiskasivat pienimmät takaisin kiskottuaan niiden kidukset ensin rikki verkosta irrottaessaan. Ja kuinka kalan lihaa tuhlatiin, sioille ja koirille syötettiin isoja paloja, vain kyljet ihmiset söivät itse.

Lohi ui tynesti verkon ohi. Jos se olisi ollut ihminen, raivo olisi puistellut sitä. Mutta koska viha ei kuulunut sen vaistoihin, se piti vain huolta, että sen pyrstö oli tarpeeksi kaukana ilkeänä kiiltävästä verkon silmästä.

Uituaan monta päivää ja yötä lohi tuli viimein suurelle koskelle, jonka vesi jo tuoksui suolalta. Se kurkotti päätään innokkaasti kohti kuohuja, kohta pitkä vaellus olisi ohi! Mutta tarkemmin haistellessa se huomasi, kuinka vedessä oli myös veren ja kauhun etova haju. Lohen yläpuolella leijui tummia, veneen muotoisia varjoja. Koskessa vilahti aina välillä kiiltävä terä, joka survaisi kohti syvyyttä. Liian usein siihen jäi irti riuhtova kalan ruumis.

Ei ollut muuta mahdollisuutta kuin uida eteenpäin. Valtava parvi tuli kohta vastaan, se ryntäili ja sätki epätoivoissaan ylös koskea. Ihmisten huuto pinnalta tärisytti vettä. Lohi pelkäsi henkensä puolesta, mutta se ui, myötävirtaan sukuloiden, nopeammin kuin koskaan ennen.

Viimein lohi potkaisi itsensä ilmaan Merikosken viimeiseltä portaalta. Nyt se oli ihmisistä vapaa! Levätessään siinä alajuoksulla, Hartaanselän matalikolla. lohi tunsu virran liplatuksen lenseänä kyljissään. Se ui pintaan ja nappasi varomattoman kärpäsen äänettömällä nykäisyllä ruuakseen. Lohi tunsu syksyisen auringon lämmittävän päätään veden ohuen kalvon läpi.

Sen mieleen nousi hellä kosketus, jostain aikojen takaa, kun emon käsi oli kulkenut pienen Leiran hiusten yli ja silittänyt sitä taaksepäin kuin hevosen harjaa. Kuin kissanpojan pehmyttä turkkia kesäpäivän lempeänä iltana... Liian myöhään Leira muisti noidan sanat, ettei lohena ollessa saisi kaivata mitään!

Aurinko paistoi edelleen, mutta Leira ei enää sitä tuntenut. Veden alla, juuri näkymättömissä oli kivinen kupoli kuin lohen selkä. Sen tummanharmaata pintaa laineet silittelivät kuin äiti ennen Leiraansa.

Nainen, joka oli halunnut tulla loheksi, oli nyt muuttunut Hartaanselän kariksi. Ja siellä hän on tänäkin päivänä.